

ΚΕΝΤΡΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΟΡΘΙΟΥ ΑΝΔΡΟΥ

Συμμετοχή στο Εθνικό Θεματικό Δίκτυο
«Γεωπεριβαλλοντικά - Γεωμυθολογικά Μονοπάτια»
Του ΚΤΠΕ Στυλίδας

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ

ΖΑΓΟΡΑ

Ο οικισμός της Ζαγοράς βρίσκεται στο φυσικό οχυρωμένο οροπέδιο μιας απόκρημνης χερσονήσου στη δυτική ακτή του νησιού. Η θέα του επέτρεπε στους κατοίκους του να ελέγχουν το θαλάσσιο δρόμο από την Αττική προς τα νησιά και τη Μικρά Ασία. Οι συστηματικές ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν από τον καθηγητή Αλέξανδρο Καμπίτογλου

(1965-1972) αποκάλυψαν ένα μεγάλο τμήμα μιας πόλης της γεωμετρικής περιόδου.

Η ζωή του οικισμού άρχισε περίπου το 10ο αιώνα π.Χ. με περίοδο ακμής το δεύτερο μισό του 8ου αιώνα, στο τέλος το οποίου η ζωή διακόπηκε απότομα.

Βρέθηκαν υπολείμματα του τείχους, ιδιωτικών οικιών και ενός ιερού. Το τείχος είχε χτιστεί κατά μήκος του λαιμού της χερσονήσου και προστάτευε την πόλη από την πλευρά της ξηράς. Η είσοδος στον οικισμό γινόταν από μια μεγάλη πύλη, ενισχυμένη με προμαχώνα και χτισμένη στο Νοτιοανατολικό άκρο του τείχους.

Η πόλη ήταν πυκνοκατοικημένη. Δομικό υλικό αποτελούσε κυρίως ο σχιστόλιθος και το φαιό μάρμαρο που αφθονεί στο νησί. Οι οικίες αποτελούνταν συνήθως από ένα μεγάλο ορθογώνιο χώρο, με εστία στο κέντρο, ένα συνεχόμενο αποθηκευτικό χώρο με λίθινα θρανία κατά μήκος των τοίχων για τη στήριξη πίθων και ένα στάβλο με αυλή η οποία οδηγούσε στο δρόμο. Στο μέσο περίπου του οικισμού ανασκάφθηκαν τα υπολείμματα ενός ιερού, του οποίου η ίδρυση ανάγεται στον 8ο αιώνα π.Χ. ο οποίος όμως συνέχισε να λειτουργεί ως το τέλος του 5ου αιώνα π.Χ. παρόλο που ο οικισμός είχε εγκαταλειφθεί τρεις αιώνες πριν.

ΥΨΗΛΗ

Ένας ακόμη γεωμετρικός οικισμός ανακαλύφθηκε από την αρχαιολόγο Δρα Χριστίνα Τελεβάντου το 1981 στη θέση Υψηλή στην περιοχή Απροβάτου, περίπου στο κέντρο της δυτικής ακτής του νησιού και σε απόσταση 15 περίπου χιλιομέτρων από τη Ζαγορά. Ο οικισμός έχει χτιστεί πάνω σε ένα μεγάλο και βραχύδη λόφο στο πλάτωμα της κορυφής του οποίου ανακαλύφθηκε η οχυρωμένη Ακρόπολη. Το τείχος που την περιβάλλει ακολουθεί τη μορφολογία του εδάφους και συχνά ενσωματώνει το βραχώδες έδαφος.

Κτίσματα ανάλογα με αυτά της Ζαγοράς βρέθηκαν και στην Υψηλή. Βρίσκονται έξω από το τείχος της ακρόπολης.

Στο κέντρο περίπου της ακρόπολης ανακαλύφθηκε ένας μεγαλόσχημος ναός σύγχρονος του αντίστοιχου της Ζαγοράς, στον οποίο λατρεύονταν η Δήμητρα και η κόρη της η Περσεφόνη. Ο ναός χρονολογείται στον 6ο αιώνα π.Χ. και είναι χτισμένος στα ερείπια άλλου γεωμετρικού ιερού. Οι ανασκαφές στο χώρο της ακρόπολης έφεραν επίσης στο φως ένα οικοδόμημα της υποπρωτογεωμετρικής περιόδου, γεωμετρικά και αρχαϊκά κτίσματα και ορισμένα πρόχειρα κατασκευασμένα οικοδομήματα, τα οποία εντάσσονται χρονολογικά στην ύστερη Ελληνιστική εποχή. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι ενώ ο οικισμός φαίνεται να εγκαταλείφθηκε στη μεγαλύτερη έκτασή του, στο τέλος περίπου του 8ου αιώνα, στον περιορισμένο χώρο της ακρόπολης η ζωή συνεχίστηκε.

ΠΑΛΑΙΟΠΟΛΗ

Από την Αρχαϊκή μέχρι και την Πρωτοβυζαντινή περίοδο, το επίκεντρο της δραστηριότητας του νησιού εντοπίζεται στην περιοχή της Παλαιούπολης, η οποία βρίσκεται στο δυτικό τμήμα του νησιού, σε απόσταση 5 χιλιομέτρων από την Υψηλή και 10 χιλιόμετρα από τη Ζαγορά. Τα αρχαιότερα κεραμικά ευρήματα που βρέθηκαν στην περιοχή, χρονολογούνται στη Μυκηναϊκή περίοδο, ενώ σώζονται και ίχνη κατοίκησης κατά τη Γεωμετρική περίοδο. Σημαντικά ευρήματα της περιοχής, η Κόρη της Κοπεγχάγης, ένας Κούρος και το Σύμπλεγμα Πηγάσου και Βελλερεφόντη, τα οποία χρονολογούνται στον 6ο αιώνα π.Χ. και δείχνουν ότι μεγάλη ακμή άρχισε να γνωρίζει η πόλη κατά την Αρχαϊκή περίοδο. Η οικοδομική δραστηριότητα της περιοχής, με βάση τα μέχρι σήμερα ευρήματα ξεκίνησε στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. και διήρκεσε μέχρι τους Παλαιοχριστιανικούς χρόνους.

Η έκταση της πόλης είναι γνωστή, αφού ο οχυρωματικός της περίβολος σώζεται σε όλο σχεδόν το μήκος του και συχνά σε μεγάλο ύψος. Το κέντρο της ζωής της Παλαιόπολης (η αγορά) βρισκόταν κοντά στην παραλία, στην Ανατολική πλευρά της οποίας υπήρχε το λιμάνι, του οποίου υπολείμματα είναι ορατά ακόμα και σήμερα βυθισμένα στη θάλασσα. Στις πλαγιές έξω από τα τείχη της πόλης

στα Ανατολικά και Δυτικά, εκτείνονται τα νεκροταφεία της. Από τα ερείπια, τα πολυάριθμα γλυπτά ευρήματα και τις γραπτές πηγές προκύπτει ότι η Πόλη ήταν πολύ καλά οχυρωμένη και εκτός από την αγορά διέθετε θέατρο, θέρμες, ιερά και ναούς.

Από τον 1ο αιώνα μ.Χ. ξεκινά η παρακμή της πόλης, ενώ η ζωή σε αυτή συνεχίστηκε τουλάχιστον μέχρι τον 6ο αιώνα μ.Χ., όπως γίνεται φανερό από τα ερείπια πρωτοβυζαντινών εκκλησιών ρυθμού βασιλικής που βρέθηκαν στην περιοχή.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ

ΑΝΕΡΑΪΔΕΣ

Τα παλιά χρόνια οι Ανδριώτες είχαν πολλές προλήψεις και δεισιδαιμονίες. Τότε υπήρχαν μερικοί που πίστευαν στην ύπαρξη «ανεραΐδων» (νηρηίδων). Απομεινάρι της δοξασίας των αρχαίων

Ελλήνων περί των Νυμφών, που ήσαν κόρες των υδάτων του Ουρανού. Υπήρχαν μάλιστα μερικοί που διαβεβαίωναν ότι είχαν δει ανεραΐδες να χορεύουν και να τραγουδούν σε τρίστρατα. Κι άλλοι υποστήριζαν, με όρκο μάλιστα, ότι είχαν... απαχθεί από ανεραΐδες κι είχαν μεταφερθεί σε νεραΐδοσπηλιές κι έπειτα αφέθηκαν ελεύθεροι να φύγουν, αλλά... λαβωμένοι. Τι είδους λαβωματιά είχαν, δεν έλεγαν, γιατί είχαν ορκιστεί να μην το αποκαλύψουν. Σύμφωνα δε με τα λεγόμενά τους, οι ανεραΐδες ήταν γυναίκες υπερφυσικής δύναμης και εκπάγλου ομορφιάς. Έτσι εξηγείται η λαβωματιά. Ευχαριστιούνταν δε οι ανεραΐδες να κάνουν παρέα με όμορφα παλληκάρια, με τα οποία τεκνοποιούσαν, και στις γέννες τους δεν καλούσαν γιατρό να τις παρασταθεί, αλλά μονάχα γριές μαμμές.

Οι ανεραίδες, όπως και οι Νύμφες των αρχαίων Ελλήνων, κατοικούσαν ρεματιές, σπηλιές και πηγές και όταν ήταν καλωσύνη στις αμμουδιές, όπου χόρευαν και τραγουδούσαν. Σπήλαια στην Άνδρο που μπορούσαν να θεωρηθούν ως ενδιαιτήματα Νυμφών στους αρχαίους χρόνους και ανεραΐδων στους κατόπιν, είναι η Τρανή Σπηλιά, περιοχής Στενιών, η Νυφοσπηλιά, περιοχής Ράχης, και το ίδρυμα των Νυμφών που ανήγειρεν ο Αύδιος στην Παλαιόπολη.

Τις ανεραίδες, σύμφωνα με την παράδοση, μπορούσαν να δούν μονάχα οι ελαφροΐσκιωτοι άνθρωποι. Και οι λαβωματιές των ανεραΐδων γιατρευόντουσαν με γητειές και ξόρκια τα οποία ήξεραν μονάχα οι γέροι κι έπρεπε να τ' απαγγέλουν με περίεργες και μυστηριώδεις προφυλάξεις. Αυτές έπρεπε να γίνουν τις τρεις πρώτες μέρες, αλλιώςτικα δεν υπήρχε ελπίδα σωτηρίας.

Για τις ανεραίδες υπάρχουν διάφορες παραδόσεις που θυμούνται υπερήλικες.

Κάποιες από αυτές είναι...

ΚΟΧΥΛΙΑΝΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Ένας Κοχυλιανός ξεκίνησε μεσάνυχτα από το κτήμα του για να πάει στη Χώρα να πουλήσει ένα δαμάλι. Όταν έφτασε στα Διποτάματα έδεσε το δαμάλι σ' ένα κόρδωμα τοίχου και αυτός κάθησε καταγής να ξαποστάσει. Ξαφνικά βλέπει μπροστά του τρεις όμορφες ασπροντυμένες γυναίκες, ψηλές με κυπαρισσένια κορμοστασιά.

- Για που τραβάτε τέτοια ώρα, κυράδες;
Αν τραβάτε για τη Χώρα πάμε παρέα.

Αυτές όμως συνεχίσανε το δρόμο τους χωρίς να του απαντήσουν.

- Πολύ περήφανες είσαστε κυράδες μου.

Σε λίγο είδε μια μαυροφόρα. Αυτή στάθηκε μπροστά του κι αφού τον χαιρέτησε τούπε:

- Γιε μου, αυτές που περάσανε πριν από λίγο είναι ανεράιδες. Στο δρόμο σου θα τις ξανασυναντήσεις και θα προσπαθήσουνε να σε πάρουνε μαζί τους σε κάποια νεραϊδοσπηλιά, που κάνουνε γάμο και ξεφαντώνουνε. Νάχεις το νου σου ν' αρπάξεις από το δάχτυλο της νύφης το δαχτυλίδι. Έτσι μονάχα θα σωθείς.

Και όπως τούπε η μαυροφόρα, η Παναγία, έτσι έκανε και σώθηκε χωρίς να λαβωθεί.

Μεγάλη η χάρη της Παναγίας.

ΠΙΤΡΟΦΙΑΝΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Ένας Πιτροφιανός γύριζε από κάποιο πανηγύρι στο σπίτι του. Ήτανε περασμένα μεσάνυχτα κι εκεί που περνούσε κοντά από μια αλώνα είδε τις ανεράιδες που χορεύανε μέσα στην αλώνα. Για να μην του κάνουνε κακό, μπήκε κι αυτός μέσα στην αλώνα κι άρχισε να χορεύει μαζί τους.

Οι ανεράιδες τραγουδούσανε:

Σάββα... Σαββατόβραδο.

Κι αυτός πρόσθεσε:

Σάββα... Σαββατόβραδο και Σαββατοκύριακο.

Κι επειδή άρεσε στις ανεράιδες η προσθήκη τον ρωτήσανε τι θέλει να του κάνουνε για να τον ευχαριστήσουν.

Επειδή ήτανε λιγάκι καμπούρης τους ζήτησε να του διορθώσουνε την καμπούρα του. Πρόθυμες αυτές τον βάλανε χάμου και τον ισιώσανε.

Όταν το πουρνό τον είδε ο γείτονάς του, καμπούρης κι αυτός, τον ρώτησε ποιος γιατρός τον γιάτρεψε για να πάει κι αυτός να γιατρευτεί. Εκείνος του διηγήθηκε όλα όσα του συμβήκανε την περασμένη νύχτα στην αλώνα. Τα μεσάνυχτα ο γείτονας πήρε το δρόμο και πήγε κι αυτός στην αλώνα και βρήκε τις ανεράιδες να χορεύουνε πάλι και να τραγουδούνε:

Σάββα... Σαββατόβραδο και Σαββατοκύριακο.

Αυτός έκρινε καλό να προσθέσει: και καλή Δευτέρα.

Η προσθήκη θύμωσε τις ανεράιδες κι αντί να του διορθώσουνε την καμπούρα του, τον κάνανε κουλουρίδα. Και δεν μπόρεσε πια να σηκώσει το κεφάλι του ψηλά μα το είχε όλο ανάμεσα στα σκέλια του ο συφοριασμένος.

ΣΥΝΕΤΙΑΝΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Ένας Συνετιανός, περνώντας τα μεσάνυχτα κάποιου Σαββάτου έξω από την αλώνια της Πλατειάς, βλέπει μέσα στην αλώνια να χορεύουν ασπροφορεμένες γυναίκες και να τραγουδούν. Όταν έφτασε κοντά τους κατάλαβε πως ήταν ανεράιδες. Τον πιάνουν και τον αναγκάζουν να χορέψει μαζί τους.

Για να γλυτώσει από τα χέρια τους ο Συνετιανός ξεφεύγει και τρέχει και κάθεται στην πλάκα της αλώνας που ήτανε χαραγμένος σταυρός. Τότε όπου φύγει-φύγει οι ανεράιδες. Μα τον λαβώσανε. Το δεξί του πόδι έμεινε παράλυτο. Οι ανεράιδες λαβώνουν όσους εναντιώνονται στη θέλησή τους.

Η πρόληψη αυτή απομεινάρει της Νυμφοληψίας των αρχαίων. Οι δε λαβωμένοι από τις Νύμφες καλούνταν νυφόπληκτοι.

ΚΑΛΥΒΑΡΙΩΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Μέρα μεσημέρι. Καλοκαίρι που σκούσε ο ήλιος την πέτρα. Ένας Καλυβριώτης θέριζε με τη γυναίκα του στο χωράφι του. Μαζί τους ήτανε και μια γρηά συγγένισσά τους. Κει που θέριζε, κάμποσα αγριοπερίστερα πήγανε και καθήσανε στον τοίχο μιανής αιμασιάς. Μονομιάς ο Καλυβριώτης αφήνει το δρεπάνι του κι αρπάζει το δίκανο πούχε μαζί του - ήτανε πρώτος αβιτζής - και βάζει μοίρα.

- Μη για τ' όνομα του Θεού, γιόκα μου, του φωνάζει η γριά, αυτές είναι ανεράιδες και θα λαβωθείς.

Αυτός όμως πού ν' ακούσει τη συμβουλή της γριάς όσο έβλεπε τ' αγριοπερίστερα. Μπαμ και μπουμ, αλλά οι ανεράιδες χαθήκανε κι αυτός πέθανε χωρίς να μπορέσει να βγάλει λέξη από το στόμα του. Οι ανεράιδες τούχανε πάρει τη φωνή.

Πηγή: Άνδρος - Λεύκωμα, «Ένωσις Ανδρίων», Εφημερίς «Ανδριακή»

ΞΩΤΙΚΑ - ΝΕΡΑΪΔΕΣ

Όπως σ' όλη την Ελλάδα υπάρχουν οι δαίμονες που είναι υπεύθυνοι για τις κακοτυχίες και τις αναποδιές που συμβαίνουν στον κόσμο, έτσι και στην Άνδρο πίστευαν ότι υπήρχαν Τελώνια ή Αερικά, Ξωτικά, Νεράιδες, Φαντάσματα και Καλλιβρούσηδες που ενοχλούσαν τους ανθρώπους.

Τα Τελώνια ήταν πονηρά πνεύματα που τα βλέπανε οι ναυτικοί και τα θεωρούσαν σαν άσχημα προμηνύματα φουρτούνας.

Τα Ξωτικά και οι Νεράιδες ζούσαν σε πλαγιές, σε ρεματιές ή σε σπηλιές (όπως η

Νυφοσπηλιά στη Ράχη). Οι Νεράιδες αναφέρονταν σαν ψηλές όμορφες κοπέλες με μακριά μαλλιά, που συχνά τα λούζανε στα καθάρια νερά των πηγών. Τα μεσάνυχτα μαζεύονταν και χορεύανε, κι αν τύχαινε να περνά κάποιος απ' εκεί τον τραβάγανε στο χορό τους. Αν αντιστεκότανε έφευγε λαβωμένος, νεραΐδοχτυπημένος και χωρίς μιλιά. Έτσι ακούγανε τα μικρά παιδιά να λένε οι πιο μεγάλοι τα κρύα βράδια του χειμώνα κάτω από το αδύναμο φως του λύχνου. Και τα λεγόμενα αυτά παίρνανε στο παιδικό μυαλό τους τρομερές διαστάσεις, ώστε και όταν μεγάλωναν πολύ δύσκολα βγαίνανε νύκτα έξω από το σπίτι. Ακόμα και σήμερα πολλοί φοβούνται να περάσουν νύκτα από ορισμένα σημεία, κυρίως πηγές και ρεματιές. Πιστεύανε δε ότι ο νεραΐδοχτυπημένος έπρεπε να πάει σε ειδικούς εξορκιστές για να του βγάλουν τα κακά πνεύματα μέσα σε τρεις μέρες, αλλιώς ήτανε χαμένος.

Πιστεύανε ακόμη ότι όταν βγαίνανε το βράδυ έπρεπε να κρατάνε μαζί τους έναν μικρό καλαμένιο σταυρό δεμένο με κόκκινη κλωστή κι ένα μαυρομάνικο μαχαίρι, δηλαδή ένα μαχαίρι με μαύρη λαβή. Αν συναντούσανε Νεράιδα έπρεπε να μπήξουν το μαχαίρι στο χώμα, να κρατήσουν το καλαμένιο σταυρουδάκι και να πουν τρεις φορές

«Ιησούς Χριστός νικά κι όλα τα κακά σκορπά» κι αμέσως θα χαθεί η Νεραίδα.

Πηγή: Αδελφότης Ανδρίων «Το Κόρθιον» (1978), Λαογραφικά και Παραδόσεις Κορθίου, Αθήνα.

ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΣΧΕΤΙΚΗ ΜΕ ΤΟ ΝΕΡΟ

ΚΛΗΔΟΝΑΣ

Κλήδονας είναι μια σειρά από διαδικασίες όπου οι νέες προσπαθούν να μαντέψουν πότε και ποιόν θα παντρευτούν και γίνεται στις 24 και 25 Ιουνίου.

Η όλη τελετή γίνεται ως εξής: στην αρχή όλα τα κορίτσια που συμμετέχουν σ' αυτήν δίνουν από ένα χαρακτηριστικό αντικείμενο, δακτυλίδι, βραχιόλι, σκουλαρίκι και άλλα, που είναι ο κλήδονας.

Τους κληδόνους τους βάζουν σε μια λεκάνη το πρωί της 24ης Ιουνίου μαζί με το αμίλητο νερό. Μια κοπέλα που λέγεται Μαρία πηγαίνει μόλις βραδιάσει στη βρύση για νερό έχοντας σκεπασμένη τη στάμνα της μ' ένα πανί για να μη δει το νερό το φως των άστρων. Χαρακτηριστικό είναι ότι η κοπέλα αυτή δεν έπρεπε να μιλήσει σε κανέναν. Την λεκάνη με τους κληδόνους και το αμίλητο νερό την σκεπάζουν με ένα άσπρο πανί και την βάζουν πάνω σ' ένα τραπέζι. Τα μεσάνυχτα της 24ης Ιουνίου μαζεύονταν όλα τα κορίτσια και μια απ' όλες κάθεται μπροστά από την λεκάνη και αφού πει ένα δίστιχο, τραβά με προσοχή έναν κλήδονα. Το δίστιχο που είπε αναφέρεται σ' αυτήν που ανήκει το αντικείμενο και αυτή προσπαθεί να μαντέψει τι κρύβεται πίσω από τα λόγια του. Και άλλα δίστιχα ήτανε κολακευτικά, άλλα σκοτεινά και άλλα καθαρά και φανερά μιλώντας για γάμο.

Μετά τραγουδάνε διάφορα τραγούδια πειράζοντας τις παντρεμένες γυναίκες και στη συνέχεια τα κορίτσια πηγαίνουν να κοιμηθούν, βάζοντας κάτω από το μαξιλάρι τους τον κλήδονα που βγήκε από τη μαγική λεκάνη. Ανάλογα δε με το τι όνειρο θα δουν καταλαβαίνουν πότε και ποιόν θα παντρευτούν.

Τέλος την άλλη μέρα το πρωί παίρνει κάθε μια λίγο από το αμίλητο νερό σε ένα δοχείο και το κρατά με το δεξί της χέρι για λίγο. Αν παρατηρηθεί περιστροφική κίνηση του νερού, σημαίνει ότι οι προσδοκίες της νέας θα πραγματοποιηθούν. Τέλος πίνει λίγο από το νερό αυτό και κρατώντας το στο στόμα της, βγαίνει στο δρόμο και περιμένει να ακούσει ένα ανδρικό όνομα. Το πρώτο όνομα που θα ακούσει θα είναι και το όνομα του νέου που θα παντρευτεί.

Πηγή: Αδελφότης Ανδρίων «Το Κόρθιον» (1978), Λαογραφικά και Παραδόσεις Κορθίου, Αθήνα.

Δέσποινα Ζαχαριάδου, ΠΕ03
Μέλος Π.Ο. ΚΤΠΕ Κορθίου
Κομβικός Συνεργάτης, 2005-2006

